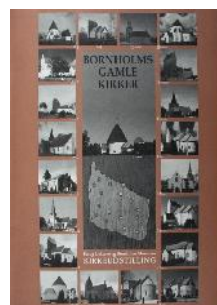
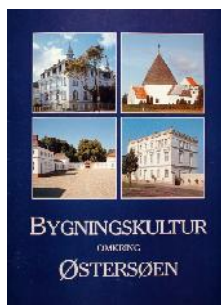
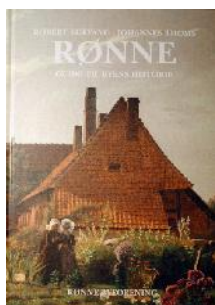
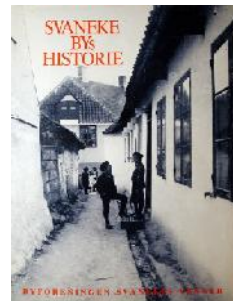
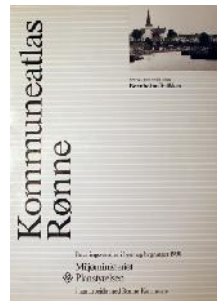
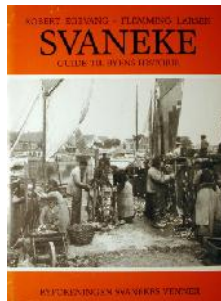
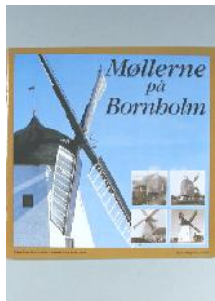
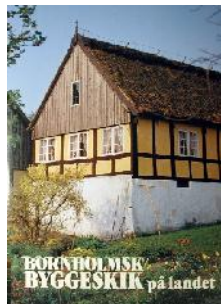
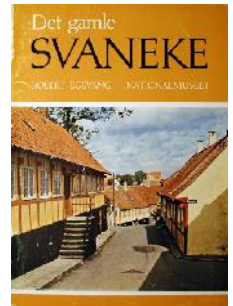
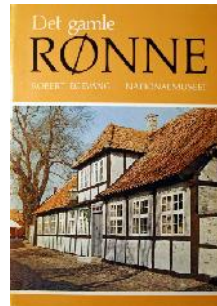
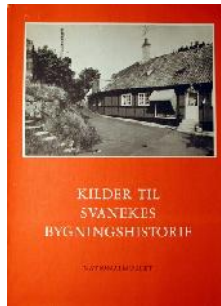

Bygningsbevaring på Bornholm

En historisk gennemgang

Indhold

Side 3..... Resume

Side 4..... *Bevaring af den bornholmske bygningskultur fra slutningen af 1800tallet til i dag.*

Side 6..... *Oversigt - Registranter / Bevaringsplaner / Atlas - på Bornholm*

Side 7..... Rønne og Svaneke

Side 7..... Det særlige Bygningssyn og Nationalmuseet

Side 8..... Nationalmuseets bevaringskontor, ca. 1970 til ca. 1986

Side 9..... Årsdale og Listed 1980 og 1981

Side 9..... Småhusreglementet 1985

Side 9..... Aakirkeby

Side 10..... Systemskifte – *Nationalmuseet, Miljøministeriet og Kulturministeriet*

Side 11..... *Nye registreringer i Nexø og Allinge-Gudhjem kommuner - 1980erne*

Side 12..... Rønne går foran med forsøgsprojekter

Side 13..... *Hasle kommune 1991-1995*

Side 13..... *Bornholms Museum - 1975 til 1999*

Side 15..... *Møller, - Foreningen Bornholm, Carrefour Bornholm*

Side 16..... Kulturmiljøatlas Bornholm

Side 17..... *Bornholms regionskommune og Kulturmiljørådet*

Denne redegørelse blev udarbejdet i 2003 af arkitekt maa. Niels-Holger Larsen, for det daværende Kulturrådet for Bornholms Regionskommune.

Redegørelsen er på eget initiativ ajourført december 2014.

Bygningsbevaring på Bornholm

En historisk gennemgang

Resume

Fra omkring 1900 og ca. et trekvart århundrede frem var det kræfter fra Bornholms Museum, Nationalmuseet og Det særlige Bygningssyn, som fra tid til anden var drivkraften i bevaringen af den bygningskulturelle arv på Bornholm. Fra tiden efter Anden Verdenskrig skete det i samarbejde med byforeningerne i Svaneke og Rønne.

Først efter ca. 1950 blev der fredet bygninger uden for Rønne, bortset fra Christiansø, hvor alle bygninger blev fredet i 1924.

Med bevaringsplanerne for Rønne i 1967, tinglyst i 1970, og for Svaneke i 1969, tinglyst i (1967)1988 startede en ny epoke med registranter fra midten af 1970erne og udgivelser af bøger for blandt andet Årsdale og Listed i 1980 og 1981. Det var Nationalmuseets bevaringskontor, på det seneste i samarbejde med Bornholms Museum, som stod for det praktiske arbejde, medens de lokale byforeninger støttede og pressede på over for de lokale politikere.

Efter at Bygningsfredningsloven i 1973 blev overflyttet fra Kulturministeriet til Miljøministeriet, og efterfølgende i 1977 flyttede sit sekretariat fra sine hidtidige lokaler i Nationalmuseet ud til egne lokaler for Fredningsstyrelsen, da blev der "uro" fra centralt hold indtil sidste halvdel af 1980erne, hvor Planstyrelsen næsten helt overtog arbejdet med bygningsfredning og bygningsbevaring.

Efter den tid har man på Bornholm i højere grad selv varetaget bevaringsarbejdet med bevarende lokalplaner og andet bevaringsarbejde. Dog med nogle "sorte pletter", nemlig Aakirkeby og Hasle kommuner, hvor der ikke har været politisk vilje til at iværksætte et bevaringsarbejde som i de øvrige tre kommuner.

Med iværksættningen af Kulturmiljøatlasset i 2000 var det blandt andet for at gennemføre en dybdegående og total gennemgang af hele øens ældre bygningsmasse og kulturmiljøer, og dermed at skabe et bedre og sikkert grundlag for en mere helhedsbetonet bevaring.

I 2007 igangsatte Bornholms Regionskommune en revision af de eksisterende bevarende lokalplaner. Gudhjem-Melsted og Aakirkeby blev de første to byområder, vedtaget i 2008, og i 2011 blev en revideret bevarende lokalplan vedtaget for Rønne. I forbindelse med revidering af disse lokalplaner blev der udarbejdet retningslinjer for administration af samtlige bevarende lokalplaner på Bornholm.

Bevaring af den bornholmske bygningskultur fra slutningen af 1800tallet til i dag.

Interessen for bygningskulturen var i slutningen af 1800tallet mest fokuseret på de egentlige monumenter fra middelalderen, borge og kirker.

Den mest markante og aktive person var prof. arkitekt Mathias Bidstrup (1852-1929). Hans tidlige interesse for gammel bygningskultur hang uden tvivl sammen med at han var tilsynsførende for arkitekt J.D. Herholdt på flere kirkerestaureringer her på Bornholm. Siden hen forestod Mathias Bidstrup selv flere kirkerestaureringer og gjorde en hel del bygningsarkæologiske observationer som han blandt andet fik arkiveret på Bornholms Museum. Mathias Bidstrup var meget kulturhistorisk interesseret og var medstifter af museet og han var kraftigt engageret i bygningsbevaring som lokal repræsentant i Foreningen til gamle Bygningers Bevaring der var initiativtager til bygningsfredningslovens vedtagelse i 1918. Denne forening var på den tid og langt op i tiden meningsdannende om bevaring og bygningskultur gennem publikationer og mange aktiviteter.

Mathias Bidstrup fik sikkert lagt en grundsten til Bornholms Museums senere engagementer i bevaring af bygningskulturen, dels ved indsamling af oplysninger og bygningsdele, dels ved medvirken til flere bevaringsinitiativer.

En anden person, som har betydet meget for bevidstheden om bornholmsk bygningskultur er arkitekt Karl Thorsen, som var aktiv i perioden 1915 til sin død i 1948. Thorsen var brændende interesseret i arkivalier, men udførte også flere opmålinger som vi i dag har stor glæde af som kilder til mange bygningshistorier. Thorsen var meget skrivende i publikationer og aviser og udfærdigede ejendomshistorier for private. Han bistod også Nationalmuseet som af og til foretog undersøgelser på Bornholm fra 1920erne og frem.

For den "almindelige" bygningskultur var Nationalmuseet tidligt aktiv med optegnelser af Mejborg i slutningen af 1800tallet, senere med bondegårdsundersøgelser i 1926 forestået af Zangenberg, assisteret af K. Thorsen. Hugo Matthiessen optog en række fotografier i fortrinsvis Rønne og Svaneke af bemærkelsesværdige bygninger og gader i 1922. Flere af disse bygninger var eller blev senere fredet. Alle Hugo Matthiessens fotografier er nu udgivet i en bog, Hugo Matthiessens Bornholm.

Alle disse optegnelser, opmålinger og fotografier er uvurderlige kilder som vi igen og igen vender tilbage til ved arbejdet med den bornholmske bygningskultur.

Den meget store bondegårdsundersøgelse i 1944, hvor mange arkitekter og historikere arbejdede på øen, har nok sat sine ringe i vandet, og det var også i disse år, at man fik øjnene op for den meget velbevarede by Svaneke, hvor byforeningen Svaneke Venner blev stiftet i netop 1944. Året før havde Vilhelm Lorentzen, som i en menneskealder var sekretær i Foreningen til gamle Bygningers Bevaring og medlem af Det særlige Bygningssyn, udtalt at Svaneke kunne fortjene en total fredning. Stiftelsen af byforeningen var også inspireret af en række andre byforeninger i det øvrige land.

Det er i øvrigt meget symptomatisk at det ofte er tilflyttere eller "sommerbornholmere" som får øje på og kæmper for kvalitetene i den lokale bygningskultur; de ser det måske mere klart end bornholmerne som er vokset op i miljøerne, og folk "ovrefra" ser sikkert også mere de farer der lurar. Endelig er der ikke så mange "hæmninger" hos folk ovrefra til at udtale sig kritisk klart og skarpt. Det har været og er fortsat godt.

Dette gjorde sig også gældende i Rønne, hvor Byforeningen for Rønne blev stiftet 1959. Anledningen var fældning af en række gamle træer ved Rønne H. Allerede i 1960 drøftede byforeningen såkaldte "kvarterfredninger" i Rønne.

Det eneste redskab man den gang havde til at sikre bevaring af bygninger var bygningsfredningsloven, 1960 landsbyggeloven og 1962 også byplanloven.

Den meget specielle indsats for bevaring af de gamle møller i 1950'erne, forstået af ing. Anders Jespersen for Det særlige Bygningssyn, var et tidligt eksempel på de "temagennemgange" som i de senere år er gennemført i relation til fredning, f.eks. den seneste med missionshuse på Bornholm. Temaundersøgelsen af vand- og vindmøllerne i 1956 medførte i det næste tiår fredning af en række møller.

Det særlige Bygningssyn havde i begyndelsen af 1960 ladet nogle registranter udarbejde blandt andet for Mariager, og det næste blev en registrant for Rønne som udkom i form af en bevaringsplan for Rønne 1967.

Med bevaringsplaner og registranter fulgte nu en ny epoke i bevaringsarbejdet, idet byplanloven og senere byggeloven, byfornyelsesloven og planloven gav muligheder for at sikre hele byområder med bevarende bestemmelser.

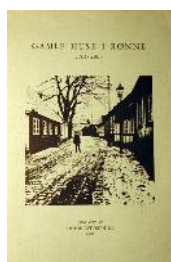
Oversigt - Registrarer / Bevaringsplaner / Atlas - på Bornholm

Sted /by/emne	Udgiv. år	Udarbejdet år	Instans / arkiv	Kommentar
<i>Rønne</i>	1967	1965-67	Det særlige Bygningssyn	
<i>Svaneke</i>	1969	1967-69	Nationalmuseet	
<i>Årsdale</i>	1980	1974-80	Nationalmuseet	
<i>Listed</i>	1981	1974-81	Nationalmuseet	I samarbejde med Bornholms Museum
<i>Åkirkeby</i>	1989	1985-89	Planstyrelsen	I samarbejde med kommunen
<i>Sandvig</i>	1989	1986-89	Planstyrelsen, Bornholms Museum og Allinge-Gudhjem kommune	
<i>Nexø</i>	1995	1983-85-95	Nexø Kommune og Nexø Museum	Startede under Bornholms Museum og Nationalmuseet
<i>Allinge</i>		1986-89	Bornholms Museum og Allinge-Gudhjem kommune	Ikke fuldført. Arkiveret på Bornholms Museum
<i>Gudhjem</i>		1986-89	Bornholms Museum og Allinge-Gudhjem kommune	Ikke fuldført. Arkiveret på Bornholms Museum
<i>Melsted</i>		1986-89	Bornholms Museum og Allinge-Gudhjem kommune	Ikke fuldført. Arkiveret på Bornholms Museum
<i>Ypnasted</i>		1986-89	Bornholms Museum og Allinge-Gudhjem kommune	Ikke fuldført. Arkiveret på Bornholms Museum
<i>Bølshavn</i>		1986-89	Bornholms Museum og Allinge-Gudhjem kommune	Ikke fuldført. Arkiveret på Bornholms Museum
<i>Rønne kommuneatlas</i>	1990	1989-90	Planstyrelsen og Rønne kommune	
<i>Møller</i>	1987	1987 -	Bornholms Museum	Arkiv og Rapport, Udarbejdet for Bornholms amt.
<i>Silderøgerier</i>		1975-	Bornholms Museum	Arkiv, ikke publiceret
<i>Bøndergårde</i>	1984	1975	Bornholms Museum	Arkiv og bog.
<i>Industrier</i>		1970erne -	Bornholms Museum	Del af landsdækkende undersøgelse. Rapporter og bøger i forb.m. Industriaåret 2007
<i>Missionshuse</i>		1990	Bornholms Museum	For Skov- og naturstyrelsen
<i>Skoler</i>		1991	Bornholms Museum	For Skov- og naturstyrelsen
<i>Kulturmiljøer</i>		2001-2003	Kulturarvsstyrelsen og Bornholms Regionskommune	I bogform og på Internettet.

Rønne og Svaneke

Det var arkitekt Bent Rud, som fra 1967 var sekretariatsleder for Det særlige Bygningssyn der skrev indledningen til bevaringsplanen for Rønne. Bent Rud havde i samarbejde med kommune og byforening ”udstukket” et bevaringsområde som nu skulle beskrives nøjere. Ud af hele områdets 553 ejendomme blev ca. 200 bygninger beskrevet og deres historie undersøgt. Det hele blev samlet i et hæfte *Bevaringsplan Rønne*.

De udskrevne brandtaksationer blev samlet og udgivet i en lille bog *Gamle huse i Rønne*. Det særlige Bygningssyn og Rønne Byforening stof sammen om disse publikationer. Desuden udgav Rønne Byforening også et lille hæfte *Rønne i året 1761*.

Bevaringsplan Rønne, Det særlige Bygningssyn 1967.

Gamle Huse i Rønne, Rønne Byforening 1967

Rønne i året 1761, Rønne Byforening 1967

Snart efter fulgte en registrering af Svaneke, som på lignende måde blev publiceret med en bevaringsplan og et meget fyldig bog med Kilder til Svaneke's bygningshistorie. Denne gang var udgiveren Nationalmuseet.

Bevaringsplan Svaneke. Nationalmuseet 1969.

Kilder til Svaneke's Bygningshistorie, Nationalmuseet 1969

Det særlige Bygningssyn og Nationalmuseet

Forklaringen på det nævnte ”udgiverskifte” fra Det særlige Bygningssyn til Nationalmuseet er ganske enkelt de nære relationer der var mellem Det særlige Bygningssyn og Nationalmuseet. Det særlige Bygningssyns sekretariat, det der i dag svarer til Kulturstyrelsens ”enheder” for Bygningsfredning og bevaring samt Restaurering, var i slutningen af 1960'erne en meget lille stab med en arkitekt og nogle få kontorassistenter, som havde til huse i Prinsens Palæ på Nationalmuseet. Det havde man haft i mange år. Man boede rent bogstaveligt dør om dør med rigsantikvaren (P.V. Glob), og der var dagligt kontakt. Man havde frokoststue sammen med 2. afdeling, Middelalderen, hvis kontorchef magister Harald Langberg tidligere havde været Det særlige Bygningssyns sekretariatsleder, i 1967 afløst af arkitekt Bent Rud.

Til bevaringsplanen for Rønne havde Det særlige Bygningssyn engageret to historiestuderende, Robert Egevang og Viggo Petersen til at registrere og udskrive arkivalier. Svaneke blev en større

opgave end Rønne, og der var langt flere studerende engageret. Det særlige Bygningssyn uddelegerede ganske enkelt opgaven til Nationalmuseets 2. afdeling med en særbevilling, som lagde grunden til et nyt ”bevaringskontor” hvor museumsinspektør. Robert Egevang blev leder. Arbejdet med bevaringsplaner fortsatte i flere andre byer i Danmark, men Bornholm var ikke glemmt, måske netop fordi Robert Egevang var blevet godt kendt med Bornholm og her havde fået gode samarbejdsrelationer med byforeningerne i Rønne og Svaneke.

Nationalmuseets bevaringskontor, ca. 1970 til ca. 1986

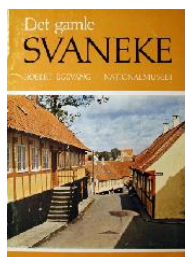
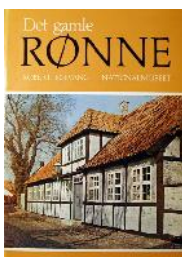
Robert Egevang brændte for sagen om bevaring af vores gamle bymiljøer og han havde en karisma der blev udfoldet under foredrag og møder som mange sikkert endnu kan huske fra midten af 1970erne og et årti frem. Byforeningerne i Allinge-Sandvig, Gudhjem og Aakirkeby hjalp til fra lokal side.

Robert Egevang opbyggede en stab af studerende historikere, kunsthistorikere og arkitekter, som arbejdede med registreringer, historiske arkivalier og bevaringsplaner. Et par af disse studerende Gunvor Petersen og Hanne Christensen, var med i en større ”kampagne” på Bornholm fra 1974 og et par år frem, hvor huse i Nexø, Årsdale og Listed og senere i Sandvig, Allinge, Gudhjem, Melsted, Ypnasted og Bølshavn blev registreret, dvs. beskrevet og fotograferet. Det store arbejde lå imidlertid i at finde arkivalier for husenes historier og det kom først i gang med Årsdale og Listed nogle år senere.

Gunvor Petersen og Hanne Christensen, som imidlertid var blevet magistre, fortsatte dette arbejde i Nationalmuseets bevaringskontor, stadig under ledelse af Robert Egevang og stadig med en særbevilling fra Det særlige Bygningssyn.

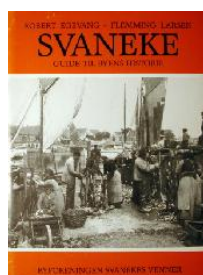
Nationalmuseet vidste af erfaring, hvor vigtigt det er at udbrede kendskabet til vores historie i en mere populær form, også for turister. Det blev gjort i et par små bøger ”Det gamle Rønne” og ”Det gamle Svaneke”, begge senere også i tyske udgave. Disse bøger var de første i en række af bøger for de byer som Nationalmuseet havde udført bevaringsplaner for andre steder i landet, f.eks. Fåborg, Helsingør og Nibe.

Bøgerne for Rønne og Svaneke udkom i flere udgaver, som senere i 1995 er genudgivet i en revideret form.

Det gamle Rønne, Robert Egevang, Nationalmuseet 1974

Det gamle Svaneke. Robert Egevang, Nationalmuseet 1974

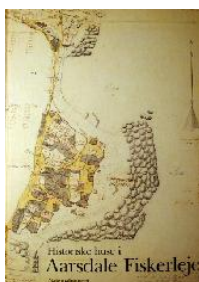

*Rønne, Guide til byens historie,
Robert Egevang og Johannes Thoms, Rønne Byforening 1995.*

*Svaneke, Guide til byens historie,
Robert Egevang og Flemming Larsen, Byforening Svaneke's Venner 1993.*

Årsdale og Listed 1980 og 1981

Som resultat af arkivundersøgelser udkom to store flotte bøger om Årsdale i 1980 og om Listed i 1981. Nu hed bøgerne ikke som tidligere en bevaringsplan, men Historiske huse i Årsdale udgivet af Nationalmuseet, og Historiske huse i Listed udgivet i samarbejde med Bornholms Museum. Det var et skifte hos Nationalmuseet, hvor man mere så bøgerne som grundlaget for en egentlig bevaringsplan i henhold til planloven, og der blev indledt et samarbejde med det lokale museum. Det blev fulgt op af Kommunalbestyrelsen i Nexø kommune med borgmester Preben Holm-Jensen og Birte Skott-Hansen som udvalgsformand for teknisk udvalg. Der blev efterfølgende tinglyst bevaringsplaner for Årsdale og Listed.

Historiske huse i Aarsdale Fiskerleje, Nationalmuseet 1980.

Historiske huse i Listed Fiskerleje, Nationalmuseet 1981.

Småhusreglementet

I 1985 trådte Småhusreglementet i kraft. Ejere af almindelige huse skulle nu ikke ansøge om ændringer og det betød en svækkelse i indflydelsen på bevaring af de enkelte huses udseende.

I Nexø og Allinge-Gudhjem kommune besluttede man efter anbefaling fra Nationalmuseet derfor at tinglyse bevarende lokalplaner i henhold til planlovens § 15 i de områder hvor der i 1970erne var registreret huse.

I Hasle kommune var der ikke politisk baggrund for en tinglysning, selvom der havde været kontakt til Nationalmuseet som havde udpeget et ”bevaringsområde”.

Aakirkeby

I Åkirkeby kommune havde man ikke kontakt til Nationalmuseet, men der var tidligere engageret en byplankonsulent arkitekt Vibeke Dalgas som havde udpeget et bevaringsværdigt område.

1989 udkom en bog udgivet af Planstyrelsen og Åkirkeby kommune, udarbejdet af Vibeke Dalgas's konsulentfirma, med meget gode og velskrevne afsnit om historie og byggeskik. Bogen blev fulgt op med en bevarende lokalplan som imidlertid ikke fik nogen nævneværdig betydning for bevaring af Åkirkebys højt besungne håndværksmæssigt smukke huse.

Huse i Aakirkeby, Miljøministeriet Planstyrelsen, Aakirkeby Kommune, Registrant nr. 3 1989.

Systemskifte – Nationalmuseet, Miljøministeriet og Kulturministeriet

Fredningsstyrelsen 1973, Planstyrelsen 1987, Skov- og Naturstyrelsen 1993 og Kulturarvsstyrelsen 2001.

Denne række af forskellige styrelser kan forklares i et centralt ”systemskifte” der også fik betydning for Bornholm og derfor kort skal forklares.

Som tidligere nævnt var Nationalmuseets bevaringskontor egentlig oprettet med grundlag i en ”udlicitering” fra Det særlige Bygningssyn, altså bygningsfredningsloven, som da lå under Kulturministeriet.

I 1973 skete der imidlertid et ministeriumsskifte til Miljøministeriet, hvor man oprettede Fredningsstyrelsen der skulle administrere ”den faste kulturarv”, fortidsminderne og bygningsbevaringen, dog ikke kirkerne som fortsat hørte under kirkeministeriet. Nationalmuseet forblev under Kulturministeriet. Med ministeriums skiftet fulgte også pengene og magten. Den nye direktør for Fredningsstyrelsen, jurist og magister i arkæologi Viggo Nielsen flyttede fra Kulturministeriet, hvor han tidligere havde haft bygningsfredningen som sit sagsområde.

For bygningsbevaringen betød det reelt en afvikling af Nationalmuseets bevaringskontor, pengene forsvandt og langsomt overgik arbejdet med de bevaringsværdige bygninger til Fredningsstyrelsen som nu opbyggede sin egen afdeling for de bevaringsværdige bygninger med henblik på en koordinering med fredningsområdet. Det var desuden et ønske om at samle bygningsbevaring generelt under ”samme hat”.

I Fredningsstyrelsen, og senere styrelser, blev området dog opdelt i to kontorer, et der forestod fredning og bevaringsværdige bygninger, og et der udelukkende varetog sagsbehandling for de fredede bygninger.

Dette er en af grundene til at Åkirkeby fik udgivet sin registrant i samarbejde med Planstyrelsen, som nu udgav en række registranter landet over på lignende måde som Nationalmuseet havde gjort.

På landsplan fulgte nu i nogle år en debat om hele arbejdet med registranter og bevaringsplaner som ikke skal refereres her. Blot nævnes, at det resulterede i de kommuneatlas som startede i 1990 med grundlag i det da udviklede registreringssystem SAVE, og som skulle anvendes i forbindelse med udarbejdelse af kommuneatlas.

Den sidste ”udvikling” er at der i Kulturarvsstyrelsen er sket en omstrukturering, hvor de to kontorer ”Fredning og bevaring” og ”Restaurering” igen er lagt sammen til en enhed, dog er arbejdet med SAVE-registrering, kommune- og kulturmiljøatlas flyttet sammen med museumsenheden.

Det er ganske interessant at man – godt 30 år efter - faktisk får en lignende situation som før Fredningsstyrelsen, nemlig at arbejdet med de bevaringsværdige bygninger og kulturmiljøer knyttes sammen med museernes arbejde. Der er åbenbart lyttet til en fremført kritik af den tidligere administration.

Tiden har vist, at det er hensigtsmæssigt, at der skabes bedre kontakt og samarbejde med de lokale museer, hvor kendskabet til kulturhistorien findes, så er man kommet et godt skridt videre. Sådant samarbejde der i dag i et langt bredere samarbejde, mellem stat, kommuner og interesseorganisationer.

Nye registreringer i Nexø og Allinge-Gudhjem kommuner - 1980erne

Går man tilbage til starten af 1980erne, så havde Nationalmuseets bevaringskontor stadig store igangværende opgaver, heriblandt opgaverne i Nexø og Allinge-Gudhjem kommuner. Blandt andet som følge af Fredningsstyrelsens oprettelse og flytning af midler hertil, begyndte det at knibe med finansieringen af arbejdet. Robert Egevang, der stadig var leder af Nationalmuseets Bevaringsafdeling, måtte finde nye samarbejdspartnere, og det blev Bornholms Museum, som i 1984 etablerede et beskæftigelsesprojekt med Nationalmuseet og kommunerne som partnere.

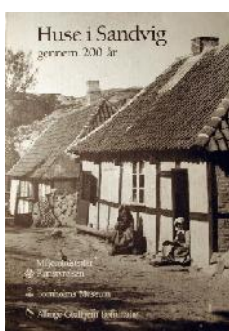
Arkitekt Jens Riis Jørgensen blev ansat som projektleder og man startede med Nexø. Der blev ansat ledige til at registrere, udskrive arkivalier m.v. En aftale med Allinge-Gudhjem kommune betød dog at man ikke nåede helt at færdiggøre projektet i Nexø, inden der etableredes et nyt tilsvarende projekt for Allinge-Gudhjem.

Målet var at udarbejde bøger lig de bøger der var udgivet for Årsdale og Listed. Heri er der indledende afsnit om byområdernes historie, om byggeskikken og i registrantdelen en nøje redegørelse for de enkelte bygningers udseende, historie og desuden en ejerliste. Der blev tillige optegnet grundplaner af en stor del af bygningerne.

Det var populære bøger i lokalsamfundet, fordi der var en nøje beskrivelse af bymiljøet og beboerne tilbage i tiden, og det er et væsentligt grundlag for en positiv indstilling til bevaring af ens eget hus og dets omgivelser.

Men det er meget resursekrævende og det tager tid at nå til et resultat.

1989 udkom *Historiske huse i Sandvig* som det første resultat af beskæftigelsesprojektet. Som udgiver stod: Miljøministeriet, Planstyrelsen (betalte trykning), Bornholms Museum (ansvarlig for projektet), og Allinge-Gudhjem-kommune (leverede lokaler m.m.). Når Nationalmuseet ikke var nævnt, så skyldes det ganske enkelt at bevaringskontoret i mellemtiden var blevet nedlagt.

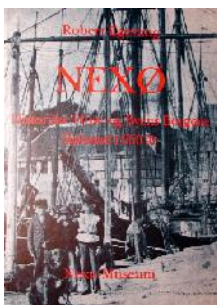

Huse i Sandvig gennem 200 år, Miljøministeriet, Planstyrelsen, Bornholms Museum, Allinge-Gudhjem Kommune. 1989.

Sandvig-bogen, der er den hidtil mest gennemarbejdede og detaljerede registrant af de bornholmske registranter, var reelt "bind 2" af bøger om Allinge-Sandvig, idet der i bind 1 om Allinge skulle være et indledende historisk afsnit. Det blev af resurse-mæssige grunde aldrig færdigt, selvom der kun manglende en mindre del og en stor del af pengene til trykning var skaffet, men arbejdet er nu genoptaget i et samarbejde mellem Allinge-Sandvig Byforening og Bornholms Museum.

Arbejdet med fiskerlejerne Gudhjem, Melsted, Ypnasted og Bølshavn var også kun delvis færdiggjort. Materialet er nu arkiveret på Bornholms Museum og det er tvivlsomt om der vil blive udgivet flere bøger af den art som Sandvig-bogen, men det historiske materiale kan måske komme til gavn på anden måde hvis resurserne skaffes.

For Nexøs vedkommende lå materialet stadig ufærdigt tilbage, til nogen ærgrelse for Nexø kommune. I et samarbejde mellem Nexø Museum og Nexø kommune blev Robert Egevang engageret til at sammenskrive en registrant ud fra det gamle materiale. Det udkom i en bog 1995 i forbindelse med Nexøs 300 års jubilæum, men desværre uden indledende afsnit om historie og byggeskik, det var der ikke resurser til.

Nexø, Historiske huse og byens borgere. Købstad i 650 år,
Robert Egevang, Nexø museum 1995

Rønne gik foran med forsøgsprojekter

I Rønne, hvor der allerede i 1970 var tinglyst en bevaringsplan omfattende 553 ejendomme, fik man efterhånden nogen erfaring med konsekvenserne i bybilledet. Det var blandt andet at grænsen kunne ses for skarpt og at der i områderne uden for bevaringsområdet var en del bevaringsværdig bebyggelse. Også Småhusreglementet fra 1985 var en medvirkende årsag til at der blev igangsat forskelligt udredningsarbejde med nye registreringer for større dele af Rønne. Med støtte fra Boligstyrelsen blev der iværksat et forsøgsprojekt Boliger i Rønne, som i bogform udkom og uddelt til alle husejere i Rønne i 1988. Det var en ny form for registrering, der mere var planlægnings- og brugerorienteret end egentlig historisk som de tidligere registranter. Det dannede desuden i udpræget grad grundlag for byfornyelse, hvor nye regler i byfornylesloven gav mulighed for individuel boligforbedring med tilskud. Det var den daværende afdelingsarkitekt i Rønne kommune Hans-Christian Vejby som var foregangsmand for disse initiativer, godt fulgt op af politikerne som i 1990 havde mod til at udvide bevaringsområderne væsentligt med nuancerede bestemmelser i tre områder.

BOLIGER I RØNNE, Boligtyper, byggeskik, Forbedringsforslag,
Steenbergs Tegnesteue ApS, Rønne og Box 25, Arkitekter, København , 1988

Kort efter udkom Kommuneatlas Rønne, som en af de første i en lang række byatlas, udgivet af Planstyrelsen, senere Skov- og Naturstyrelsen og nu Kulturarvsstyrelsen.

Kommuneatlas Rønne, Miljøministeriet, Planstyrelsen, 1990

Hasle kommune 1991-1995

I Hasle kommune var der som nævnt ikke foretaget registreringer, men i 1991 blev der dog for et mindre område med røgerierne tinglyst en bevarende lokalplan. Med inspiration fra Rønnes boligforbedringsarbejde blev der tinglyst en række bevarende lokalplaner i Hasle kommune i 1995. Der blev dog næsten udelukkende ydet indflydelse hvor der blev bevilget tilskud. Bevaringsintentioner i Hasle kommune havde reelt kun baggrund i en økonomisk fordel for borgerne, og kun et delvist politisk ønske om indflydelse på bevaring og regulering af bymiljøerne som helhed.

Bornholms Museum - 1975 til ca. 1990

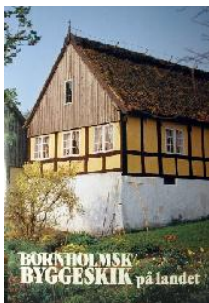
Bøndergårde, Røgerier, Møller, Skoler og Missionshuse.

Bøndergårde og husmandssteder

Bornholms Museum genoptog i 1975 de bondegårdsundersøgelser som i flere perioder siden 1926 havde været gennemført af Nationalmuseet. I løbet af ca. 5 år blev 300 gårde og husmandssteder besøgt. Der blev fotograferet, gjort optegnelser og opmålinger, som i 1984 resulterede i en lille bog Bornholmsk byggeskik på landet med arkitekt Niels-Holger Larsen som forfatter. Den indeholdt afsnit om byggeskikken og om vedligeholdelse.

Bogen blev udsendt gratis til samtlige ca. 2.500 jordbrugere på Bornholm, fulgt op af foredrag rundt omkring på øen.

En stor og flot indsats som næsten udelukkende var bekostet af svensk kapital, kanaliseret gennem Fonden til Dansk Bygningskultur. Alle pengene kom fra en pensioneret svensk dommer Karl Larsson, som nøje fulgte registreringsarbejdet og bogudgivelsen til mindste detalje. Karl Larsson som var bosiddende i Ystad ønskede dengang at være anonym. Han døde 1994. Alt materialet fra bondegårdsundersøgelserne findes nu i et specielt arkiv på Bornholms Museum og på Nationalmuseet.

Bornholmsk byggeskik på landet, Niels-Holger Larsen, 1983.

Silderøgerier

Silderøgerier på Bornholm

Silderøgerierne, som er en specialitet for Bornholm, er også blevet registreret, først som en studieopgave af Flemming Beyer og Niels-Holger Larsen, og senere fuldført af arkitekt Flemming Beyer. Registreringen medførte fredning af to røgerier, et i Melsted og et i Hasle. Hele materialet findes også i et særligt arkiv på Bornholms Museum.

Vand- og vindmøller

Da Nationalmuseet midt i 1980'erne lukkede sin afdeling, Møllelaboratoriet, for bevaring af møller måtte de lokale museer tage sig af dette arbejde. Bornholms Museum udarbejdede derfor i 1987 for Bornholms Amt en rapport om de gamle vand- og vindmøllers bevaringssituation på Bornholm. Det resulterede blandt andet i opbygning af et stort arkiv, og det væsentlige resultat var igangsætning af flere restaureringsprojekter som beskæftigelsesprojekter, der desværre måtte stoppe omkring 1990.

Vand- og vindmøller på Bornholm, deres tilstand og bevaring, Bornholms Museum 1987

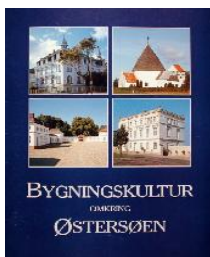
Skoler og Missionshuse

For Skov- og Naturstyrelsen udførte Bornholms Museum to temaregistreringer: skoler og missionshuse. Kun for missionshusene har det efter mange års overvejelser resulteret i fredning af to missionshuse i 2001.

Bygningskultur omkring Østersøen

Som et projekt under samarbejdet ”Fire Hjørner”, forestod Bornholm Museum udarbejdelsen af en publikation om bygningskulturen i de fire områder, Sydøstre Skåne, Bornholm, Rügen og Swinoujscie. Publikationen udkom på fem sprog og var tænkt som et turismefremstød med fokus på de fire hjørners bygningskultur.

Udgivelsen blev suppleret med en udstilling på Bornholms Museum med fotoplancher og en særudstilling om bornholmsk bygningskultur med genstande fra museets store samling af bygningsdele og værktøj. En folder med bygningsdetaljer blev desuden trykt i stort oplag til gratis uddeling.

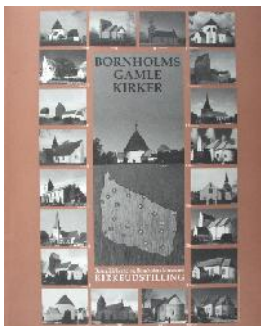
Bygningskultur omkring Østersøen, Ann Vibeke Knudsen, Four corners, 1998.

Bornholm, Bygningsdetaljer, Bornholms Museum, folder, 1998

Bornholms gamle kirker

I forbindelse med en udstilling 1999 om de gamle kirker og kirkeinventar udgav Bornholm Museum et hæfte med beskrivelser af alle de gamle middelalderkirker. Desuden blev et værk med opmålinger fra 1878 af de gamle bornholmske kirker genoptrykt.

Som supplement til udstillingen på Bornholms Museum blev der i kirkernes våbenhuse opsat standeren med plancher om kirkens historie.

Bornholms gamle kirker, Ann Vibeke Knudsen, Bornholms Museum, 1999

Bygningsarkæologiske undersøgelser

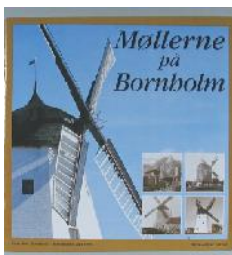
I forskellige sammenhænge udfører Bornholms Museum bygningsarkæologiske undersøgelser, enten ved henvendelser fra ejere, eller ved oplysninger fra de tekniske forvaltninger som ifølge museumsloven har pligt til at meddele godkendte nedrivninger. I et enkelt tilfælde har dette betydet bevaring af en bygning hvor der viste sig værdifulde vinduer og indvendige døre som ikke umiddelbart var planlagt at blive bevaret.

Selvom ikke alt bliver eller med rimelighed skal bevares, så er det meget vigtigt at der oplyses om ældre interiører og konstruktioner der ved en undersøgelse og dokumentation kan blive værdifulde brikker til et større puslespil om den bornholmske bygningskultur.

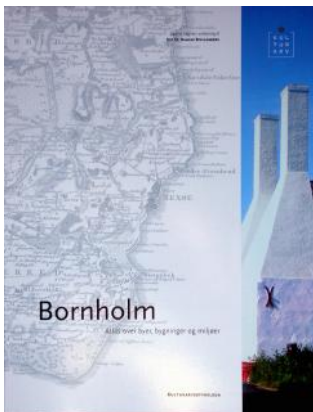
Møller, - Carrefour Bornholm, - Foreningen Bornholm

Rapporten om møllerne fra 1987 blev i 1998 fulgt op af en ajourført gennemgang. Med midler fra EU blev der udgivet et hæfte "Møllerne på Bornholm", som også kom i en engelsk udgave, idet der i et par år var samarbejde med udenlandske interessegrupper. Begge hæfter er desuden til salg, og virker som en turistguide med beskrivelse af møllernes historie og beskrivelse af hver af de bevarede møller. Hæftet blev fulgt op med en plancheudstilling, også støttet af EU-midler.

Foreningen Bornholm, og Byforeningen Svaneke's Venner som ejer flere fredede møller, har engageret sig kraftigt med bevaring af møller.

Møllerne på Bornholm, Niels-Holger Larsen, Carrefour Bornholm, 1998

Bornholm, Atlas over byer bygninger og miljøer, Kulturarvsstyrelsen.

Det sidste større bevaringsinitiativ er det udkomne Kulturmiljøatlas, august 2003. Det blev iværksat med initiativ fra Kulturmiljørådet for Bornholm. I stedet for at fortsætte med kommuneatlas i de øvrige 4 kommuner ønskede man en mere fuldstændig og sammenhængende registrering og beskrivelse af hele Bornholm.

Alle bygninger opført før 1940 og for Rønne og Nexø før 1950, som følge af genopbygningen efter russernes bombardementer i 1945, er blevet registreret med fotos samt en række vurderinger som udmunder i en bevaringsværdi for ca. 19.000 bygninger. Dette materiale vil blive lagret i regionskommunens register som forventes koblet til BBR-registeret.

Desuden er over 200 såkaldte kulturmiljøer blevet udpeget. I atlasset er 80-90 prioriterede miljøer nærmere beskrevet. Hele arbejdet er udført som en udliciteret opgave til to konsulentfirmaer for Kulturarvsstyrelsen i 2001- 2003. Mange personer, ca. 75, i 6 følgegrupper har fulgt og bidraget til arbejdet. Kulturarvsstyrelsen og Bornholms Regionskommune udarbejder i fællesskab en web-udgave af atlasset. I web-udgaven lægges der flere funktioner og væsentlig flere (20-30.000) illustrationer som ikke findes i den trykte udgave. Det var meningen at Bornholms Regionskommune selv fremover skal kunne ajourføre og udbygge Internetudgaven, men der har ikke været resurser til dette. WWW.kma-bornholm.dk

Bygningerne på Bornholm – og i hele landet i øvrigt er også samlet i en database FBB, hvor der ligger oplysninger fra BBR-ejer meddelelser og særlige oplysninger om bevaringsværdige bygninger (SAVE-registrerede), samt fredede bygninger. Denne database bliver løbende vedligeholdt, og der kan indlægges data for bygningshistorier og gamle billeder ind – som der er resurser til det. <https://www.kulturarv.dk/fbb/index.htm>

Bornholms regionskommune

Med udgivelsen af Kulturmiljøatlasset forelå en udfordring til regionskommunen, idet administration af bevaringsarbejdet med de bevarende lokalplaner centraliseredes i en administration under Teknik & Miljø. Der skulle findes en god ”fællesnævner” for en mere ensartet og ”retfærdig” sagsbehandling for bygninger der var pålagt begrænsninger med en bevarende lokalplan.

Med Kulturmiljøatlasset og SAVE-registreringen som udgangspunkt blev der i 2007 iværksat en revision af de bevarende lokalplaner. Man besluttede at starte med Gudhjem-Melsted og Aakirkeby, hvor reviderede lokalplaner blev vedtaget i 2008, og i Rønne i 2011.

I bestræbelserne på at få en ensartet sagsbehandling i alle bevaringsområder, hvor der er tinglyst bevarende lokalplaner, blev der i 2011 endelig vedtaget ensartede retningslinjer, som nu anvendes over hele Bornholm.

Der blev desuden udarbejdet 10 vejledningsblade med gode råd om vedligeholdelse af de bevaringsværdige bygninger.

Internettet har givet gode muligheder for borgerne til at finde de rette oplysninger.

Kulturmiljørådet for Bornholms Regionskommune.

Det statsligt baserede kulturmiljørådsarbejde blev i 2007 afløst af en lokalt besluttet Kulturmiljøråd, som nu rådgiver Bornholms Regionskommune.

Græsrodderne – byforeninger og lokalarkiver

I de enkelte købstæder og mindre byer foregår i stigende grad et arbejde med at udforske lokalhistorier, og flere byforeninger engagerer sig stærkt i det lokale bevaringsarbejde.

Mulighederne med Internettet er blevet en væsentlig faktor i udbredelsen af dette arbejde, og der lægges efterhånden mange oplysninger ud på Internettet til gavn for borgerne.

Niels-Holger Larsen

2003- ajourført dec. 2014
